سنڌي ٻولي
اهميت ۽ ضرورت

ڊاڪٽر جگديش لڇاڻي

ٻولي ويچارن کي ظاهر ڪرڻ جو هڪ واحد آهي. ٻولي ڪنهن به قوم جو قيمتي سرمايو آهي. ڪنهن به قوم جي تهذيب مان، جيڪڏهن ان جي ٻولي ۽ ادب کي ڪيي ڇڏجي، ته ان جي شعور ۽ ذهن جي پڄاڻي اچي ويندي، پوءِ ان قوم جي نئين پيڙهيءَ کي، پنهنجي خيالات جي اظهار لاءِ، نئين سر سوچڻو پوندو، نئين سر ڪو وسيلو ڳولهڻو پوندو. ڇو ته ڪنهن به جاتيءَ جي شناخت ۽ سڃاڻپ جي زبان ۽ ادب سان ئي آهي. ارجن حاسد چواڻي :

زنده سا قوم رهندي، جنهن جي زبان زنده
پنهنجي قوم زنده، سارو جهان زنده

ٻولي زنده ماڻهن جي حياتيءَ مان ئي اُڀرندي ۽ اُسرندي آهي. ڪنهن به ٻوليءَ جي اُڀرڻ، اُسرڻ ۽ پچي راس ٿيڻ ۾ ورهيه لڳي ويندا آهن. ان کي علم ۽ ادب ۾ استعمال ٿيڻ لائق ٿيڻ ۾ صديون لڳنديون آهن. ٻوليءَ جي ارتقا جو دارو مدار ٻوليءَ جي واهپي تي آهي. ٻوليءَ جو واهپو گهڻو ته ٻوليءَ جي اوسر وڌيڪ. ان جي اُبتڙ جو ٻوليءَ جو استعمال گهٽجڻ لڳي ته ٻوليءَ لاءِ سنڪٽ جي اسٿتي پيدا ٿيڻ لڳندي آهي.

سنڌي ٻولي ڀارت جي ئي نه، بلڪ دنيا جي هڪ آڳاٽي ٻولي آهي. سڄي عالم ۾ ڀاشا وگيانين لڳ ڀڳ ٦٠٠٠ هزار ٻولين جي ڪٿ ڪئي آهي. سنڌي ٻولي اُنهن ۾ ٣٩ نمبر ٻولي آهي. ڀارت ۾ ڀاشا وگيانين جي رائي موجب ٥٠ ٻوليون آهن ۽ سنڌي اُنهن ۾ ١٢ نمبر تي آهي.

شيخ اياز چواڻي :

"اسان جي ٻولي دنيا جي قديم ترين ٻولين مان آهي. ان جي عمر گهٽ ۾ گهٽ پندرهن هزار سال پراڻي تمدن تائين پهچڻ لاءِ، اسان جي ٻولي ڪيئي هزار سال ارتقا جون منزلون طئه ڪيون هونديون. اڄ جڏهن ڪمپيوٽر جي ذريعي مغرب جي لساني ماهرن، موهن جي دڙي مان ٽڪل مهرن تي اکريل اکر پڙهيا آهن، تڏهن ظاهر ٿيو آهي ته اُنهن تي لکيل پنج هزار سال پراڻا لفظ، اڄ به ساڳئي اچار سان، ساڳئي معنيٰ سان سنڌيءَ ۾ رائج آهن. سنڌي لفظن جو ذخيرو دنيا جي ڪنهن به ٻوليءَ جي لفظن کان گهٽ نه آهي ..."

سنه ١٨٤٣ع ۾ انگريزن ميرن کان سنڌ فتح ڪئي. اُن وقت فارسي ٻوليءَ جو زور هو. انگريز حڪمران سنڌ جي چيف ڪمشنر سر بارٽل فريئر سنه ١٨٥١ع ۾ فارسيءَ بدران سنڌي زبان کي سنڌ صوبي جي سرڪاري، علمي، ادبي ۽ ڪورٽ جي زبان قرار ڏنو. انگريزن جي دور ۾ ئي وري سنه ١٨٥٣ع ۾ سر ايلس جي صدارت هيٺ، سنڌي زبان لاءِ هڪ صورتخطي موجوده ٥٢ حرفن واري عربي سنڌي الفابيٽ مقرر ٿيڻ ڪري، ٻوليءَ کي وڌيڪ فيض حاصل ٿيو. سنڌ ۾ ڇاپخانا کليا. ڏسندي ڏسندي رسالا، ڪتاب، اخبارون سنڌي زبان کي مالامال ڪرڻ لڳا. دنيا جي مشهور زبانن جو ادب، سنڌي ٻوليءَ جو حصو بڻجي ويو.

١٩٤٧ع ۾ ڀارت جو ورهاڱو ٿيو. سنڌي هندو ڪٽو ڪٽو ٿي سڄي ڀارت ۾ پکڙجي ويا. ان معاشي ائن اسٿرتا ۽ پيٽ پالڻ جي ڪشمڪش جي دوران به ڪن ڏاهن، ڏات ڌڻين ۽ تعليم دانن ٻوليءَ ڏانهن توجه ڏنو. سنڌي ٻولي ۽ سنڌي تعليم جو سهڻو آغاز ٿيو. ٻوليءَ جي شيدائين سنڌي ٻولي، سنڌي تعليم، سنڌي سڀيتا ۽ سنسڪرتيءَ جي اُنتيءَ لاءِ، هڪ يڳانو رول ادا ڪيو. دهلي، ناڳ پور، اجمير، احمدآباد، ممبئي، پونا ۽ الهاسنگر ۾ سنڌي تعليم جي سهڻي شروعات ٿي. احمدآباد ۽ الهاسنگر سڀني ۾ اڳرا رهيا.

اوائلي تعليم مادري ٻوليءَ ۾ بهتر ليکي وڃي ٿي. ٻارن کي ابتدائي تعليم مادري زبان ۾ ڏيڻ سان نه فقط اُن جي دماغي اوسر سڀاويڪ نموني ٿئي ٿي پر سندس تهذيبي شناخت به قائم رکي سگهجي ٿي. ائين چيو وڃي ٿو ته دنيا جي لڳ ڀڳ سڀني ملڪن ۾ (ڀارت ڪانسواءِ) ٻارن جي معصوم دماغن کي مادري زبان ذريعي تعليم ڏني وڃي ٿي. شروع شروع ۾ اسان سان به ائين ئي ٿيو. سنڌيءَ جي گهڻ گهرن سنڌيءَ کي تسليم ڪرائڻ جون ڪوششون به جاري رکيون. آخر سرڪار سنڌين جي واجب گهر اڳيان جهڪي ۽ ١٠ اپريل ١٩٦٧ع ۾ مرڪزي سرڪار طرفان سنڌي ٻوليءَ کي جوڙجڪ جي اٺين شيڊول ۾ داخل ڪيو ويو. سرڪاري سطح تي سنڌي ٻولي ۽ ادب جي واڌاري لاءِ يوجنائون به شروع ٿيون ۽ سنڌي ٻوليءَ جي وڌڻ جا موقعا پڻ ميسر ٿيا.

ڀارت ۾ سنڌي تعليم جي شروعات ته تسلي بخش نموني ٿي ۽ ٻه ايڪائي ڏهاڪا اهو سنڌي تعليم جو ٻوٽو وڌندو ويجهندو رهيو پر آهسته آهسته سنڌين جي ٿانئيڪي ٿيڻ سان، سندن منوورتيءَ ۾ ڦيرو اچڻ لڳو ۽ نتيجو اهو نڪتو جو سنڌي اسڪولن ۾ سنڌي پڙهندڙ شاگردن جو انداز گهٽجڻ لڳو. اڄ انگريزي ماڌيم وارن اسڪولن ڏانهن، سنڌين جو لاڙو وڌيل آهي. اڄ سنڌين ۾ هڪ وهم، غلط وشواس جو روپ اختيار ڪري، دلين ۾ ويهجي ويو آهي ته انگريزي ماڌيم ذريعي، تعليم وٺڻ سان ٻار وڌيڪ هوشيار، چالاڪ ۽ ذهين بڻجي ٿو. انڪري اڻپڙهيل مائٽ به ريس ۽ ديکاديکيءَ ۾، پنهنجن ٻارن کي انگريزي ماڌيم وارن اسڪولن ۾ موڪلڻ ۾ خوشي ۽ فخر پيا محسوس ڪن. موجوده صورتحال جي مدنظر، مان ائين ڪو نه ٿو چوان ته هرويرو تمام مائٽ، پنهنجن ٻارن کي سنڌي ماڌيم سان تعليم ڏيارين، پر ڪهڙي به ماڌيم ۾ تعليم پرائيندي، هو ڪين ٻي ڀاشا طور سنڌي ضرور پڙهائين. مائٽن کي هڪ اهم رول ادا ڪرڻو آهي. ٻار ڀل ڪيترين به ٻوليون سکي، پر سنڌي ان کي اچڻ کپي. سنڌي اسانجي ماتر ڀاشا آهي. ماتر ڀاشا معنيٰ ماءُ جي ڀاشا. ان ڪري ماءُ جو اهم رول آهي. مائرن پاڻ ئي پنهنجي ٻوليءَ کي گهرن مان نيڪالي ڏيئي ڇڏي آهي. سنڌيءَ ۾ ڳالهائڻ ۾ گهٽتائي محسوس نه ڪجي. نارائڻ شيام سنڌي ٻوليءَ جو دعاڳو هو، پر ٻوليءَ جي آئينده بابت هن کي به انديشو قائم رهيو :

الا، ائن نه ٿئي جو ڪتابن ۾ پڙهجي
ته هئي سنڌ ۽ سنڌ وارن جي ٻولي

اڄ کان ساڍا ٽي ڏهاڪا اڳ ڏنل پوپٽي هيراننداڻيءَ جي هيءَ چيتاوني، اڄ به اسان لاءِ هڪ ٻرندڙ مسئلو آهي. ليکڪا **Millon Dollar One** ڳالهه چئي آهي :

"ليکڪا جي چوٽي، ٻوليءَ سان سڀيل آهي. اڄ اسان جي چوٽي اُبيڙي ٿي وڃي! اسين ڪيئن خاموش رهنداسين؟ ٻولي نه رهندي ته شاعر نه رهندو. شاعر نه هوندو ته گيت نه هوندو. گيت نه هوندو ته ڳائيندڙ نه هوندو. ڳائيندڙ نه هوندو ته ڪلا ۽ سنسڪرتي نه هوندي. ڪلا ۽ سنسڪرتي نه هوندي ته جاتي زنده ڪيئن رهندي؟"

اڄ سنڌي ٻولي وڏي سنڪٽ مان گذري رهي آهي. سنڌي ٻوليءَ جو واهپو تيزيءَ سان گهٽجندو پيو وڃي. پرائمري تعليم کان وٺي اعليٰ تعليم تائين ان جو گراف هيٺ ٿيندو رهيو آهي. اديبن جي لکڻين مان محاوري واري عبارت گم ٿيندي رهي آهي. ان ۾ ڏاريا ۽ اجوڳا لفظ ڀرتي ڪيا پيا وڃن. پر ان جو هڪ ٻيو پهلو به آهي. تبديلي زندگيءَ جو اٽوٽ نيم آهي. جيڪي اڄ آهي، سو سڀاڻي نه هوندو ۽ جيڪو سڀاڻي هوندو، اهو به اوس بدلبو. سائيڪل جي ڦيٿي وانگر حياتي ڦيني ڦري. وقتي وري پراڻيون ڳالهيون سطح تي اُڀري اينديون آهن. ڀارت جي سنڌين ۾، خاص ڪري نوجوان پيڙهيءَ ۾ پنهنجي ڀاشا خواهه سنسڪرتيءَ جي پرورش ۽ واڌاري لاءِ اُتساهه گهٽ آهي يا نه جي برابر آهي پر ڀارت کان ٻاهر، جدا جدا ملڪن ۾ رهندڙ سنڌي سمجهن ٿا ته هو ڏارين ٻولين ۽ اوپرين سنسڪرتين جي وچ ۾ گهيريل آهن ۽ جي هو خبردار نه رهيا ته هو پنهنجي شناخت وڃائي ويهندا. نتيجي طور اُتي رهندڙ سنڌين ۾ پنهنجي ڀاشا ۽ سنسڪرتيءَ لاءِ چاهه پيدا ٿيڻ شروع ٿيو آهي انڪري وقتي ائين به ٿئي ته هتي جي نوجوان پيڙهي سنڌيءَ جي **Commercial Vaibality** کي وساري، سنڌي ٻوليءَ ۽ سنسڪرتيءَ سان جڙي ان ۾ چاهه وٺڻ شروع ڪري. اليڪٽرانڪ ميڊيا جي واڌاري سبب، ڪمپيوٽر ۽ انٽرنيٽ جي آمد سان، ادب نئين پيڙهيءَ تائين سولائيءَ سان پهچائي سگهجي ٿو. نئين پيڙهيءَ کي سنڌي سيکارڻ لاءِ، انهن ذريعن جو وسيع پيماني تي استعمال ڪري سگهجي ٿو. اسان جي ٻوليءَ جو مسئلو جيترو حساس آهي، اوترو ان کي گنڀيرتا سان نٿو کنيو وڃي. اها ڳالهه اسان سنڌي اديبن ۽ عالمن سان به لاڳو ٿئي ٿي ته اُهي به سنڌيءَ ڏانهن پنهنجون ذميواريون محسوس ڪري، ان جي بچاءُ ۽ ترقيءَ لاءِ پنهنجو فرض ايمانداريءَ سان ادا ڪن.